

МОДЕЛ ЗА ОПАЗВАНЕ, ПОПУЛЯРИЗИРАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА ПРАВОСЛАВНИТЕ ХРАМОВЕ В БЪЛГАРИЯ – РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОЕКТ ДН15/4

проф. д-р Мария Николова – ръководител на проекта

Резюме: Целта на настоящия доклад е да се опише концепцията и да се презентират постигнатите резултати от изпълнението на проект „Създаване на модел за опазване, популяризиране и социализация на християнските храмове в България“, подкрепен от националния Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката на Република България – Договор ДН15/ от 11.12.2017 г.. Проектът се реализира от интердисциплинарен научен екип при Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ). Сътрудничество в работата ни оказват Община Смолян, Община Варна и Община Болярово, представители на Българската православна църква, на културни институции, както и отделни граждани.

Ключови думи: културно историческо наследство, православни храмове, социализация, популяризация, история

Целта на настоящия доклад е да се опише концепцията и да се презентират постигнатите резултати от изпълнението на проект „Създаване на модел за опазване, популяризиране и социализация на християнските храмове в България“, подкрепен от националния Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката на Република България. Проектът се реализира от интердисциплинарен научен екип при Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ).

Сътрудничество в работата ни оказваха Община Смолян, Община Варна и Община Болярово, представители на Българската православна църква, на културни институции, както и отделни граждани.

Изследователските методи и техники включват теренни проучвания и изследвания, анкети и задълбочени интервюта с представителите на заинтересованите страни, издирване и систематизиране на разнообразни библиографски източници, съхраняващи се във библиотечни, читалищни, архивни и музейни фондове на регионални и местни културни институции, статистически данни, предоставени от църкви, общини и културни институции. Приоритет в методиката е интердисциплинарният характер на научните изследвания – съчетаване на фундаменталните научни изследвания в областта на културното наследство и опазването на православните религиозни паметници с експериментална теренна работа в реална среда. В проекта са заложили и образователни подходи, с акцент върху получаването на нови знания и повишаване на качеството на обучението на студентите.

Съвременното отношение на българското население към паметниците на православно християнство се изразява в генерирането на множество идеи и дейности по тяхното опазване. В тази връзка на местно ниво се осъществяват различни инициативи, които имат една обща цел – запазване, умножаване и популяризиране на православните паметниците на християнската култура, които са знакови за самоидентифицирането на жителите от различните региони на страната. В тези инициативи вземат участие представители на държавната и местната власт, представители на културните институции, НПО, а също така и отделни личности, имащи желание и финансови възможности за изграждане и поддържане на християнските паметници. Показателен е примерът в с. Павелско, общ. Чепеларе в Родопите, в землището на което са

изградени и продължават да се изграждат вече над 30 християнски параклиса, които доброволно се поддържат от различни семейства.

Актуалността на проекта се определя също така от недостатъчното познаване на локалните традиции и добри практики за опазване, изграждане и популяризиране на християнските паметници в България като част от националното културно наследство.

В рамките на проекта бяха извършени заложените обемни проучвания. Като начало бе събрана и систематизирана библиографска база от данни за публикации – книги, статии, краеведски изследвания по тематиката на проекта.

Количествените параметри показват, че публикациите (над 500) на пръв поглед са многобройни, но те в никакъв случай не изчерпват и не обхващат проблемите, които са обект на изследване в настоящия проект. Изводът се налага, защото в съдържателен план те в основната си част са фокусирани върху големи и известни храмове, популярни у нас и в чужбина. Вниманието на изследователите основно е насочено към историята на храмовете, към тяхното художествено значение и само в единични случаи се разглеждат проблемите за тяхното опазване и съхраняване. Църквите и манастирите с местно значение са обект на внимание в отделни краеведски изследвания, което отразява недостатъчното внимание към тях от страна на изследователите

Основната научно-изследователска дейност по проекта - установяване и обобщаване на дейности и политики на местно ниво по опазване и социализацията на православните храмове в България бе осъществена във вид на теренни проучвания в избраните общини – Болярово, Варна и Смолян. Беше приложена интердисциплинарна методология, свързана с провеждането на научни изследвания в района на пилотните общини и нейната ефективност най-ясно пролича в постигнатите резултати.

За основа на научноизследователската теренна работа до кметовете на общините предварително бяха изпратените базови анкети по въпросите на състоянието и опазването на православните храмове на територията на общината с цел планиране на последващи теренни изследвания.

Научноизследователската работа по проекта бе проведена на място във всяка от трите пилотни общини. Във всяка от тях се разкриха общи за страната и специфични за региона дейности и политики, както на местната власт, така и на бизнеса и населението. Бяха осъществени трайни контакти и проведени работни срещи с представители на различни институции в пилотните общини, на които бяха обсъдени специфичните местни проблеми по опазването на християнското културно наследство и дейностите по тяхното опазване. Бяха създадени полезни връзки и контакти с представители на администрацията на общините Болярово, Смолян и Варна, с кметове и зам. кметове, Регионалните исторически музеи във Варна и Смолян, с представители на БПЦ и отделни граждани. Освен със зам. кметове, отговарящи за културното наследство в общините, бяха проведени работни срещи и с представители на бизнеса и отделни родолюбиви българи.

Проведени са срещи и интервюта с представителите на общинската власт (кметовете на градовете Смолян, Златоград, Варна, Болярово), с директорите на регионални исторически музеи (РИМ-Смолян, РИМ-Варна; уредникът на Аладжа Манастир); представители на Българската православна църква (в Златоград и околните села, в Смолян и околните села, във Варна); интервюта с представители на частния бизнес, които съдействат за развитие, опазването и популяризирането на православното наследство на България в малките гранични региони – Златоград и Болярово с цел реализиране на основните цели на проекта. По-подробно за срещите и изследваните обекти може да види на сайта на проекта www.cho.unibit.bg).

Теренните проучвания бяха пряко обвързани с основната цел – създаване на модел за опазване, социализация и популяризиране на християнските православни паметници в България, който да намери практическо приложение в съответните части на областните и общински стратегически планове за развитие. Детайлно в представителните пилотни общини бяха проучени българските добри практики свързани с опазването, социализацията и популяризирането на християнските православни паметници в пилотните общини, които са база за създаване на работещ модел.

Българският модел за опазването, социализацията и популяризирането на християнските православни паметници се основава на традиционното грижливо отношение на населението към тях. Този факт бе потвърден от историческите факти по изграждането на старите храмове в страната – чрез дарителство, самоотвержен труд, а не рядко - и с цената на живота. Примери за подобни събития има много, особено в селата в Област Смолян – Павелско, Чокманово, Широка Лъка и много други.

Исторически утвърдените традиции за опазване на молитвените домове в страната са живи и днес. В много села в изследваните области местните жители възстановяват стари, разрушени параклиси и издигат нови. Примерите са много във всички области Варна, Смолян, в община Болярово. Интересно е да се отбележи, че подобни инициативи навсякъде са спонтанни и успешни. Много често със средства на миряните, подкрепени от местната власт, а нерядко и от държавата и БПЦ се ремонтират големи храмове, поддържат се сградите, иконите и стенописите. Най-показателен е примерът с ремонта и поддръжката на катедралния храм в центъра на гр. Варна, за ремонта на който средствата са дарение от държавата, общината и гражданите на града.

Строежът на нови храмове е друга страна на българския модел за опазването и съхраняването на православните храмове в страната. Тук се

забелязва много активното участие на българския бизнес, местната власт, държавата и отделни представители на местното население.

В повечето общини местната власт се старее да подпомага местното население и БПЦ в опазването и умножаването на християнските храмове. В това отношение е показателно отношението на община Болярово, която активно участва във възстановяването и в строежа на различни храмове на своя територия. Тук се използват максимално възможностите на Програмата за трансгранично сътрудничество, особено за православните храмове, останали на територията на Турция. Разработването на проекти по Европейските програми за развитие на общините и селските райони, в които са включени и храмовете, също е много резултатна политика.

В анализа на наблюденията специално място заема отношението на българския бизнес към опазването и съхраняването на религиозното ни наследство. Впечатляващи са издигнатия изцяло със средства на бизнеса храм „Св. Висарион Смоленски“ в центъра на гр. Смолян и подкрепеният от бизнеса храм „Св. Прокопий Варненски“ в гр. Варна. Това са най-големите строежи, плод на грижовното отношение към православно наследство от страна на българския бизнес. По-малки подобни строежи има в много в различни села и градове в изследваните области.

И не на последно място по значение трябва да се отбележи активната позиция на българското население по отношение на своето религиозно наследство от местно и национално значение. По време на теренните проучвания бяха осъществени срещи и проведени беседи с десетки жители, които се грижеха и поддържаха параклиси и храмове. Почти във всички случаи грижата за храма или параклиса се възприемаше като семейна чест и дълг.

Една от основните приоритетни области на изследването по проекта е популяризирането на православните храмове по места, на областно и

национално ниво. В процеса на изпълнението на дейностите по проекта в тази част от научноизследователската работа в пилотните общини Варна, Смолян и Болярово бяха установени доста устойчиви закономерности, които, със своята ефективност и резултатност дават основание да се изведе общовалиден модел за популяризиране на православните храмове, който е приложим и за популяризиране на културното ни наследство. В този модел основните субекти са:

- БПЦ,
- държавата със своите културни институции,
- местната власт,
- бизнесът
- и отделни граждани извън горепосочените групи.

Всеки един от посочените субекти развива активна дейност, като много често те работят в синхрон с останалите.

Популяризирането и социализирането на православните храмове в страната е доста сложен и комплексен процес. В това отношение се отбелязва активна дейност на населението и общинските власти. Във всяко населено място храмовият празник е най-големият местен празник, който се отбелязва не само от местните жители, а и от много гости. Естествено храмът е основен обект за посещение и интерес. Много често във връзка с отбелязване на празника общината отпуска средства за малки текущи ремонти.

Друга много важна форма за популяризиране и социализация на храмовете е включването им в туристически маршрути. В това отношение има още какво да се желае, защото в традиционните маршрути откриваме храмове с национално и международно значение.

Включването на българските религиозни паметници, конкретно на християнските църкви и манастири в туристическите маршрути е традиция и

тук никой не спори. Ако погледнем, обаче, по-детайлно кои от българските църкви и манастири са обект на културен туризъм ще установим, че това са големите и известни манастири – Рилският, Бачковският, Троянският и други, като и известни църкви в София, Велико Търново, Пловдив, Велики Преслав и други градове, които заслужено са обекти на постоянен туристически интерес. В списъка липсват други, по-малки и по-неизвестни, но уникални храмове, които са останали встрани от туристическите маршрути и тяхната уникалност и историческо и културно значение за региона и страната ни остават неизвестни за туристите

Освен като исторически паметници, православните храмове могат да бъдат обект и на организиран религиозен и поклоннически туризъм. Подобни организирани пътувания се предлагат не само с чиста религиозна цел. Те дават възможност да се приобщят туристите към местната история като част от общата българска, както и към красотата на природата. Подобни екскурзии дават възможност на всеки един от участниците да предаде на пътуването свой субективен смисъл. Като краен резултат от провеждането на религиозно мотивиран туризъм е обогатяването на туристическата ни индустрия с нови, нетипични до днес ресурси за употреба. . В последно време развитието на религиозния и селския туризъм дават възможност да се включат храмовете и в малките населени места – Широка лъка, Неделино, Момчиловци, с. Стефан Караджово в община Болярово и пр.

След активно проведените научни изследвания и теренни обходи на територията на избраните пилотни общини Варна, Смолян и Болярово беше акумулиран богат научен материал, който намери своето място в подготвените публикации и научни съобщения, одобрени за включване като пълен текст в национални и международни конференции. Сред направените публикации и представените теми са отразени не само резултатите от

научноизследователската работа на екипа, но и бе представен подробно самият проект, което подпомогна популяризирането му сред научната аудитория в страната и чужбина.

По темата на проекта бяха реализирани над 25 научни публикации, като повечето от тях са индексирани в различни световни научни източници, а три са с импакт фактор. Постигнатите по проекта научни резултати са представени на международни конференции, форуми и изследователски посещения.

Също така многообразието на проблемите за опазване на религиозното културно наследство бе разкрито и в сборника „Социална инвенция на религиозното наследство“, издаден по проекта. Сборникът е на три езика и в него взеха участие утвърдени и млади учени от България, Русия, Румъния и Казахстан .

За популяризиране целите, задачите и резултатите от дейността по проекта е създаден интернет сайт, разположен в сайта на УниБИТ. В него се публикува информация за проекта – цели, резултати, галерия, публикации по проекта, издания и др., като тази информация се обновява според етапното развитие на проекта.

В заключение можем да обобщим, че българският модел за опазване, социализиране и популяризиране на религиозното ни наследство не е ограничен исторически, териториално и социално. Държавата, БПЦ, местната власт проявяват загриженост и полагат усилия да се запази това важно за нашата нация наследство. Но навсякъде бе видно, че дейността на обикновените хора е водеща и доминираща. Със своя ентузиазъм, родолюбие и патриотично отношение към родното място те увличат и властовите структури, и бизнеса.